

TÜRK İMALAT SANAYİİ SEKTÖRLERİNİN İHRACATA KATKISI

Doç.Dr.Hüseyin A. EGELİ*

ÖZET

Türkiye, 1980'li yıllarda esnek bir döviz kuru, ithalatın liberizasyonu ve koruma oranlarının azaltılması şeklinde politikalar uygulamış; ihracat önceleri nakdi sübvansiyonlarla, daha sonra da üretim ve yatırım aşamalarındaki teşviklerle ve kredi, garanti ve sigorta gibi daha dolaylı araçlarla desteklenmiştir. Böylece 1980 öncesinde uygulanan içe dönük-ithal ikamesine yönelik sanayileşme yerine, dışa açık ihracata dayalı sanayileşme yönünde yapısal bir değişim gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada, söz konusu özelliklere sahip bulunan 1980 sonrası döneme ilişkin olarak 1985 ve 1990 input-output tabloları çerçevesinde Türk imalat sanayii sektörlerinin ihracata katkı açısından analizi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

İmalat Sanayi, İhracat, Input-Output.

GİRİŞ

Türkiye'de 1980 öncesi ve sonrası dönemlerde izlenen sanayileşme stratejileri ve ekonomik politikalar önemli farklılıklar göstermekle birlikte, planlı dönem boyunca "yüksek büyüme hızları" ve "sanayileşme yönünde yapısal değişim" temel hedefler olarak benimsenmiştir.

Türkiye, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ve özellikle planlı dönem boyunca sanayileşmeyi kalkınma ile özdeşleştirerek gelişme açığını bu yolla kapatmayı amaçlamıştır. 1930'ların ilk yarısında benimsenen devlet önderliğinde içe-yönelik sanayileşme modeli 1950'den sonra karma ekonomi anlayışı içinde uygulanmaya başlamıştır. İthal ikamesine yönelik politikalar planlı dönemle birlikte katı bir biçimde uygulama alanı bulmuştur. Dış ödemeler dengesindeki güçlükler bu politikaların temel dürtüsünü oluştururken, aşırı değerlendirilmiş döviz kuru, ithalat yasakları ve kotalar, yüksek gümrük vergileri ve sıkı kambiyo kontrolü yanında bir dizi vergi ve kredi teşvikleri gibi araçlar yoluyla 1960'ların ilk yıllarına kadar genellikle hafif tüketim mallarında; 1960'larda dayanıklı tüketim mallarıyla ara mallarında, 1970'lerde ise ara ve yatırım mallarında ithal ikamesi amaçlanmıştır. Dış ödemeler dengesi güçlüklerinin nispi olarak hafiflediği 1950-53 ve 1970-73 gibi kısmi liberasyon dönemleri dışında dış ticaret politikaları katılığını korumuş, ihracatın GSMH içindeki payı 1973'de % 5.8, 1978'de ise % 4.5 gibi çok düşük düzeylerde gerçekleşmiştir. Bu politikaların doğal bir sonucu olarak imalat sanayiinde büyüme büyük ölçüde iç talep genişlemesinden kaynaklanmış, ihracat katkısı ise düşük düzeylerde kalmıştır.

1970'li yılların sonlarında önemli boyutlara ulaşan enflasyon, giderek artan işsizlik, yatırımların durması ve dış ödemeler dengesi güçlükleri üzerine, önce kısa dönem istikrar programı olarak uygulamaya konan 1980 programı giderek ekonomide köklü yapısal değişiklikleri amaçlayan bir kimlik kazanmaya başlamıştır. Söz konusu

* Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Öğretim Üyesi.

program, kısa dönemde enflasyon ve döviz darboğazının giderilmesi, uzun dönemde de ekonominin piyasa ekonomisi çerçevesinde dış dünya ile entegrasyonunu amaçlamaktadır.

24 Ocak 1980 İstikrar Programında, daha önceki dönemlerde yürürlüğe konan istikrar programlarından farklı olarak para, maliye, dış ticaret ve döviz kuru politikalarında köklü değişiklikler yapılmış ve içe dönük-ithal ikamesine yönelik sanayileşme yerine, dışa açık-ihracata dayalı sanayileşme yönünde yapısal bir değişim gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Diğer taraftan alınan önlemler merkezden yönetim yerine, piyasa mekanizmalarına daha çok ağırlık verilmesi şeklinde bir felsefe değişikliğini de beraberinde getirmiştir.

Bu çalışmada, belirtilen özelliklere sahip bulunan 1980 sonrası döneme ilişkin olarak input-output tablolarından yararlanılarak ihracata katkı açısından Türk imalat sanayiinin analizi amaçlanmaktadır. Söz konusu analizde DİE'nin yayınladığı 1985 ve en son(1994 yılında) yayınlanan 1990 Input-Output tabloları kullanılmıştır. Her iki yıla ait tabloda da ekonomideki sektör sayısının 64 olması ve bunun 39'unun imalat sanayii altsektörlerinden oluşması nedeniyle herhangi bir toplulaştırma (aggregation) işlemine gerek kalmamıştır.

1. SEKTÖRLERİN İHRACATA KATKISININ ÖLÇÜLMESİ

Sektörlerin ithalata bağımlılığının yanında ihracata olan katkısı da ekonomi açısından önemli bir göstergedir. Bu açıdan öncelikle sektörlerin toplam ihracattaki paylarına bakılmasında yarar bulunmaktadır. Bu paylar ekonomide ihracat içinde sektörlerin nasıl bir ağırlığa sahip olduklarını ve ihracatın başlıca hangi sektörlerde yoğunlaştığını gösterecektir. Bunun yanı sıra sektörlerin toplam talebi içinde ihracat payları da diğer bir gösterge olarak önem taşımaktadır. Bu gösterge ilgili sektörün ihracat yönünden ne ölçüde dışa açık olduğunu ifade edecektir. Öte yandan sektörlerin toplam talebi ve bu talebin zaman içindeki değişimi açısından ihracat ve diğer talep unsurlarının önemlerinin karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesinde de yarar bulunmaktadır. Son olarak sektörlerin ihracatlarının ithalatlarını ne ölçüde karşıladığının incelenmesi de, özellikle ilgili sektörlerin dış denge ve dengesizlikleri ne ölçüde etkilediğini gösterecektir. İhracatın ithalatı karşılama oranları ekonomide net ithalatçı ve net ihracatçı sektörleri belirtmesi ve uygulanacak politikaların belirlenmesi açısından önemlidir.

i. Sektörlerin Toplam İhracattaki Payları

$$\beta_1 = \frac{E_i}{E} \quad \begin{array}{l} E_i = i \text{ Sektörünün İhracatı} \\ E = \text{Ekonominin Toplam İhracatı} \end{array}$$

ii. Sektörlerin Toplam Talebi İçinde İhracatın Payı

$$\beta_2 = \frac{E_i}{Z_i} \quad \begin{array}{l} E_i = i \text{ Sektörünün İhracatı} \\ Z_i = \text{Toplam Talep (=Toplam Arz)} \end{array}$$

iii. Sektörlerin Toplam Talebi İçinde İhracatın ve Diğer Talep Unsurlarının Karşılaştırmalı Durumu

Yukarıda hesaplanana benzer bir biçimde, sektörlerin toplam talepleri içinde ihracatın yanısıra ara talep ve yurtiçi nihai talebin payları da hesaplanarak sektörlerin gelişimi açısından ihracatın önemi diğer talep unsurlarıyla karşılaştırmalı olarak ortaya

konulabilir. Öte yandan konuya belli bir dönem itibariyle yaklaşılarak toplam talep değişiminin ne kadarının ihracat değişiminden ne kadarının da diğer talep unsurlarındaki değişimlerden kaynaklandığı gözlenebilir:

$$\text{Toplam Talep Değişimi} = \text{Ara Talep Değişimi} + \text{Yurtiçi Nihai Talep Değişimi} + \text{İhracat Değişimi}$$

iv. Sektörlerde İhracatın İthalatı Karşılama Oranları

$$\beta_3 = \frac{E_i}{M_i} \quad \begin{array}{l} E_i = i \text{ Sektörü İhracatı} \\ M_i = i \text{ Sektörü İthalatı} \end{array}$$

2. TÜRK İMALAT SANAYİNDE SEKTÖRLERİN İHRACATA KATKISI

Türkiye'de 1980 öncesi dönemde izlenen aşırı korumaya dayalı ithal ikamesi politikasının yanısıra ihracat teşviklerinin de yetersiz kalması, üretimin dış pazarlardan daha çok iç pazara yönelik yapılmasını teşvik etmiş; başka bir deyişle "ihracat aleyhine sapma" doğurarak ihraç malı üreten sanayilerin ve ihracatın yeterince gelişmemesine yol açmıştır. Koruma oranlarının aşağı çekildiği, daha gerçekçi döviz kurlarının oluşumuna izin verilen 1980 sonrası dönemde ve özellikle ihracat teşviklerinin de ağırlık taşıdığı dönemin ilk yarısında, belirtilen bu sapma önemli ölçülerde giderilmiş¹, buna paralel olarak ihracatta da hızlı artışlar gerçekleştirilebilmiştir. Ancak çalışmada ele alınan dönemin sonuna (1990'lı yılların başlarına) yaklaşıırken, Türkiye'de gerek genel olarak gerekse imalat sanayii ihracatı açısından bir duraklama sürecine girildiği dikkati çekmektedir. Bunda, parasal ihracat teşviklerinin giderek aşağı çekilmesinin ve TL'nin tekrar aşırı değerlenmeye başlamasına yol açan politikaların etkisi olduğu söylenebilir. Başka bir açıdan bakıldığında; izlenen politikaların etkisiyle mevcut kapasitelerin daha fazla kullanımı ile gerçekleştirilen ihracat artışları, ihracata yönelik üretim ve yatırımı teşvik edip yeni kapasiteler oluşturulmasını sağlayan politikalarla desteklenmediği için 1980'li yılların sonlarına doğru hızını kaybetmiştir. Nitekim belirtilen yıllardan itibaren esasen GATT kurallarına da aykırı olan parasal teşviklerin yerini, üretim ve yatırım aşamasındaki teşviklerle ve bu arada Türk Eximbank aracılığı ile ihracatçıya kredi, garanti ve sigorta desteği sağlanması gibi usullerle doldurma çabaları görülmeye başlanmıştır.

Bu bölümde imalat sanayiinde yer alan 39 üretim kesiminin ihracata ilişkin yapıları 1985 ve 1990 verileri çerçevesinde incelenmekte ve belirtilen dönemde ortaya çıkan gelişmeler değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, önce ihracat verileri ele alınarak; sektörlerin Türkiye ihracatı içindeki payları ve her sektörün toplam talebi içinde ihracatın payı analiz edilmektedir. Daha sonra, toplam talep içinde yurtiçi nihai talep, ara talep ve ihracat payları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmekte ve söz konusu verilerdeki değişim oranları incelenmektedir. Son olarak da, imalat sanayii

¹ (1+ Nominal Sübvansiyon Oranı / 1+ Nominal Koruma Oranı) formülü çerçevesinde Togan tarafından hesaplanan "ihracat aleyhine yandaşlık (sapma)" değerlerine göre Türkiye'de 1980'li yıllarda tüm ekonomi düzeyinde ihracat aleyhine bir sapmanın bulunduğu, ancak bunun zaman içinde önemli ölçülerde azaldığı ve bazı sektörlerde ihracat lehine sapma olgusunun gerçekleştiği görülmektedir. Bkz. S. TOGAN, 1980'li Yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaretin Liberizasyonu, Türk Eximbank Yayını, Ankara1993 s. 240-243.

sektörlerinde ihracatın ithalatı karşılama oranları çerçevesinde değerlendirmeler yapılmaktadır.

2.1. İmalat Sanayii Sektörlerinin Toplam İhracattaki Payları

Tablo.1'den de görülebileceği gibi imalat sanayii sektörlerinin Türkiye toplam ihracatı içindeki payı 1985'de % 53.46,1990 yılında ise % 50.34 düzeyindedir. Bir başka ifadeyle 39 imalat sanayii sektörü toplam ihracatın yarısını aşan kısmını karşılamaktadır.

Tablo 1: İmalat Sanayii Altsektörlerinin Türkiye Toplam İhracatı İçindeki Payları (1985-1990) (%)

Sektörler	1985	1990
11 Mezbaha Ürünleri	0.95	0.50
12 Sebze-Meyve İşleme Sanayii	2.41	2.83
13 Bitkisel ve Hayvansal Yağlar İmalı	0.52	0.84
14 Öğütülmüş Tahıl Ürünleri İmalı	0.31	0.32
15 Şeker Üretimi	0.37	0.02
16 Diğer Besin Maddeleri	3.80	4.26
17 Alkollü İçkiler	0.54	0.60
18 Alkolsüz İçkiler	0.13	0.19
19 Tütün Sanayii	2.85	0.22
20 Çırcırlama	1.31	0.59
21 Dokuma Sanayii	8.57	11.34
22 Elbise, Giyim Eşyası ve Dok. Hazır Eşya	7.86	9.25
23 Deri ve Kürk Ürünleri	0.55	0.77
24 Ayakkabı Sanayii	0.13	0.17
25 Ağaç ve Mantar Ürünleri	0.78	0.13
26 Ağaç, Mobilya ve Mefruşat Sanayii	0.29	0.12
27 Kağıt ve Kağıt Ürünleri	0.21	0.23
28 Basım, Yayımlar ve Ciltçilik	0.18	0.09
29 Kimyasal Gübreler İmalı	0.71	0.32
30 İlaç Sanayii	0.10	0.32
31 Diğer Kimyasal Maddeler İmalı	1.67	2.42
32 Petrol Arıtımı	3.10	1.44
33 Diğer Petrol ve Kömür Ürünleri	0.03	0.03
34 Kauçuk ve Kauçuk Ürünleri	0.33	0.30
35 Plastik Ürünleri	0.15	0.22
36 Cam ve Camdan Mamul Eşya Sanayii	0.63	0.79
37 Çimento Sanayii	0.28	0.30
38 Diğer Taş ve Toprağa Dayalı Sanayii	0.51	0.40
39 Demir ve Çelik Ana Sanayii	6.11	5.27
40 Diğer Metal Ana Sanayii	0.72	1.07
41 Metal Eşya Sanayii	1.77	0.75
42 Elektriksiz Makinalar	1.84	0.79
43 Tarımsal Makine ve Teçhizat	0.81	0.05
44 Elektrikli Makinalar	0.96	1.60
45 Deniz Ulaşım Araçları	0.05	0.25
46 Demiryolu Ulaşım Araçları	0.00	0.00
47 Motorlu Kara Ulaşım araçları	0.98	0.84
48 Diğer Taşıma Araçları	0.00	0.01
49 Diğer İmalat Sanayii	0.95	0.70

Kaynak: 1985 ve 1990 Input-Output Tablolarından yararlanılarak hesaplanmıştır.

1985 yılı itibarıyla toplam ihracat içinde en yüksek paya sahip imalat sanayii sektörlerinin başında % 8.57 ile dokuma sanayii (21) gelmekte, bunu % 7.86'lık pay ile elbise, giyim eşyası ve dokumadan hazır eşya (22) sanayii izlemektedir. Bu iki

sektör dokuma-giyim sanayii olarak toplulaştırıldığında toplam ihracatın yaklaşık % 16.5'ini oluşturmaktadır. Bu iki sektörün arkasından % 6.11'lik pay ile demir ve çelik ana sanayii (39) gelmektedir. Geri kalan 36 sektörün Türkiye ihracatındaki payları % 4'ün altındadır.

1990 yılında da ihracatta ağırlığı olan imalat sanayii sektörlerinde bir değişiklik görülmemektedir. Dokuma sanayinin (21) payı % 11.34'e, elbise, giyim eşyası ve dokumadan hazır eşya sanayininin (22) payı % 9.25'e çıkarken, demir ve çelik ana sanayininin (39) payı % 5.27'ye inmiştir. 21 ve 22 no'lu sektörler dokuma-giyim olarak birlikte değerlendirildiğinde toplam ihracat içindeki paylarının % 21'e yaklaştığı görülmektedir. Diğer besin maddeleri sanayii (16) ihracat payını 1985'de % 3.8'den % 4.3'e çıkartırken, geri kalan tüm imalat sanayii sektörlerinin ihracat payları % 3'ün altında gerçekleşmiştir. Her iki yılda da ihracatı olmayan tek sektör demiryolu ulaşım araçları (46) olup, diğer petrol ve kömür ürünleri (33) ile diğer taşıma araçları sanayininin (48) ihracat payları ise kayda değmeyecek ölçülerde küçüktür.

Türkiye ekonomisinin toplam ihracatındaki payı itibariyle ilk sıraları alan imalat sanayii altsektörlerinde 1984-1990 döneminde "ihracat aleyhine sapma" değerinin gelişime bakıldığında; dokuma sanayii (21), diğer besin maddeleri (16) ve sebze ve meyve işleme (12) sanayilerinde ihracat aleyhine sapmanın devam etmekle birlikte azaldığı; elbise, giyim eşyası ve dokumadan hazır eşya (22) sanayiinde bu sapmanın çok az bir artışla sürdüğü, demir ve çelik ana sanayiinde (39) ise esasen önemsiz düzeyde bulunan sapmanın düzelerek ihracat lehine bir sapmaya dönüştüğü görülmektedir².

Bu veriler çerçevesinde, gerek 1985'de gerekse 1990 yılında ihracatın üç sektörde yoğunlaştığı ifade edilebilir. Bu kesimlerin toplam imalat sanayii ihracatı içindeki payları 1985'de % 22.54 iken 1990 yılında % 25.86'ya yükselmiştir. Söz konusu sektörler ara malı üreten sanayiler arasında yer almaktadır. Öte yandan bu üç sektörün arasında yalnızca demir ve çelik ana sanayininin (39) ilk sıralarda bulunan öncü sektörler arasında yer aldığı, ayrıca ithalatta geriye bağlantı katsayısının da oldukça yüksek olduğu vurgulanmalıdır. Ayrıca aşağıda ele alınacağı üzere bu sektör önemli bir ihracatçı sektör olmasına karşılık ithalatı da önemli düzeylerde bulunmakta ve bu nedenle net ithalatçı özelliğini taşımaktadır. Yatırım malı üreten sanayilerin (40-49 no'lu sektörler) toplam imalat sanayii ihracatındaki payı ise aynı yıllarda % 8.08'den % 6.06'ya inmiştir. Kısacası dışa açık-ihracata yönelik politikaların egemen olduğu 1980'li yıllarda Türkiye'nin ihracatında sanayi ürünlerinin payının arttığı ve ihraç ettiği ürünlerde bir çeşitlenme olduğu, ancak sanayi ürünleri ihracatının daha çok geleneksel ürünlerde yoğunlaştığı söylenebilecektir.

2.2. Toplam Talep İçinde İhracatın Payı ve Değişimi

Türk imalat sanayii altsektörlerinin toplam talepleri içinde ihracat payları incelendiğinde, bu açıdan; 1985 yılı itibariyle ilk sırayı elbise, giyim eşyası ve dokumadan hazır eşya sanayininin (22) aldığı, bunu sebze-meyve ve işleme sanayininin (12) izlediği görülmektedir. Tüketim malı üreten sanayiler arasında yer alan söz konusu iki sektörün toplam talepleri içinde ihracat payları yarıdan fazla olup, sırasıyla % 54.6 ve % 51.6 düzeyindedir (Tablo: 2). İhracat payları % 15'in üstünde olan diğer

² TOGAN, s. 241.

altsektörler arasında ise, çırçırılama (20), dokuma sanayii (21), tütün sanayii (19), tarımsal makina ve teçhizat (43), demir ve çelik ana sanayii (39), alkollü içkiler (17), diğer imalat sanayii (49) ve diğer besin maddeleri (16) bulunmaktadır. Belirtilen bu 10 sektörün dışında kalan 29 sektörde ise ihracat/toplam talep oranı % 15'in altındadır.

1990 yılında ihracat ağırlıklı sektörler arasında ilk sırayı sebze-meyve işleme sanayii (12) almıştır. Bu sektörde 1985'de % 51.6 olan ihracat/toplam talep oranı 1990'da % 69'a çıkmıştır. Elbise, giyim eşyası ve dokumadan hazır eşya sanayiinde (22) ise ihracat/toplam talep oranı % 54.6'dan % 42.4'e inmiştir. Toplam arz içinde ihracat payı %15'in üstünde olan diğer sektörler; dokuma sanayii (21) ile cam ve camdan mamul eşya sanayii (36)'dir. Geriye kalan 35 sektörün ihracat payları ise % 15'in altında bulunmaktadır.

Her iki yıl katsayıları karşılaştırıldığında, imalat sanayii altsektörleri toplam taleplerinde ihraç ürün miktarlarının genellikle azaldığı ifade edilebilir. 1985'de ihraç payı % 15'in üstünde olan sektör sayısı on iken, bu rakam 1990'da dörde düşmüştür. Ayrıca ihracat ağırlıklı sektörlerin hepsinin, sebze ve meyve işleme sanayii hariç, ihracat paylarında azalma söz konusudur. Bu sonuç, Türk imalat sanayii sektörü ihracatında geleneksel ürünler ihracının ağırlıklı paya sahip olduğuna ve 1985-1990 döneminde ihracatın bir duraklama dönemine girdiğine işaret etmektedir.

1985-1990 döneminde toplam arz içinde ihracat payı artan sektör sayısı sadece 12 olup, bunların içinde de önemli sayılabilecek oranda payı yükselen sektör % 17.4 puanlık artış ile sebze-meyve işleme sanayiidir (12). Geriye kalan 11 sektörün ihracat payındaki artış toplamı ancak % 21 puana ulaşmaktadır .

Toplam talep içinde ihracat payında düşme görülen sektör sayısı 27'dir. Söz konusu yıllar itibariyle ihracat payında azalma görülen sektörlerin başında çırçırılama sanayii (20) yer almaktadır. Bu sektörü; tütün sanayii (19), tarımsal makina ve teçhizat (43), elbise-giyim eşyası ve dokumadan hazır eşya (22), diğer imalat sanayii (49) izlemektedir. İhracat payında % 10 puanın üstünde azalmalar görülen bu sektörlerin çoğunun tüketim malı üreten sanayiler arasında bulunduğu ifade edilebilir. Sebze-meyve işleme sanayii (12) ile bitkisel ve hayvansal yağlar imali (13) hariç tutulduğunda, diğer tüm tarıma dayalı ürünlerin ihracat payı önemli oranlarda azalma göstermiştir. Ayrıca dokuma sanayii (21) gibi önemli bir ihracat sektörünün payında da % 4.5 puanlık bir gerileme meydana gelmiştir. Bu sonuçlar imalat sanayii altsektörlerinde 1985'den 1990'a ihracat aleyhine bir değişim ortaya çıktığını göstermektedir. Kısacası 1980'li yılların başlarından itibaren, esas itibariyle izlenen döviz kuru ve teşvik politikalarının etkisiyle ve mevcut kapasitelerin daha fazla kullanılması sonucunda gerçekleştirilen hızlı ihracat artışları, 1980'li yılların sonlarına doğru TL'nin aşırı değerlenmesine yol açan gelişme ve politikaların ve GATT sübvansiyonlar koduna uyum açısından parasal ihracat teşviklerinde ortaya çıkan azalmaların da etkisiyle sürdürülemez hale gelmiş; üretim ve yatırıma yönelik ihracat teşviklerine yeterli ölçülerde önem verilmediği için yeni üretim kapasiteleri ile desteklenemeyen ihracat, tıkanma sürecine girmiştir.

Tablo 2: Toplam Talep İçinde İhracatın Payı ve Değişimi (1985-1990)

Sektörler	1985	1990	Değişim	
11	Mezbaha Ürünleri	0.061890	0.067975	0.006085
12	Sebze-Meyve İşleme Sanayii	0.516292	0.690214	0.173922
13	Bitkisel ve Hayvansal Yağlar İmali	0.046303	0.091604	0.045302
14	Öğütülmüş Tahıl Ürünleri İmali	0.034751	0.026351	-0.008400
15	Şeker Üretimi	0.072267	0.002010	-0.070256
16	Diğer Besin Maddeleri	0.152363	0.118558	-0.033805
17	Alkollü İçkiler	0.158614	0.129547	-0.029067
18	Alkolsüz İçkiler	0.140198	0.073197	-0.067001
19	Tütün Sanayii	0.232590	0.016418	-0.216173
20	Çırcırlama	0.342966	0.094566	-0.248499
21	Dokuma Sanayii	0.264431	0.218641	-0.045791
22	Elbise, Giyim ve Dok. Hazır Eşya	0.546679	0.424145	-0.122534
23	Deri ve Kürk Ürünleri	0.112967	0.137277	0.024310
24	Ayakkabı Sanayii	0.052286	0.048669	-0.003617
25	Ağaç ve Mantar Ürünleri	0.078806	0.007848	-0.070958
26	Ağaç, Mobilya ve Mefruşat Sanayii	0.071841	0.024495	-0.047346
27	Kağıt ve Kağıt Ürünleri	0.027354	0.020021	-0.007333
28	Basım, Yayım ve Ciltçilik	0.040292	0.014637	-0.025655
29	Kimyasal Gübreler İmali	0.082915	0.059429	-0.023487
30	İlaç Sanayii	0.022797	0.033041	0.010244
31	Diğer Kimyasal Maddeler İmali	0.055790	0.058848	0.003058
32	Petrol Arıtımı	0.049549	0.029381	-0.020169
33	Diğer Petrol ve Kömür Ürünleri	0.008064	0.005920	-0.002144
34	Kauçuk ve Kauçuk Ürünleri	0.055234	0.028498	-0.026736
35	Plastik Ürünleri	0.032186	0.035611	0.003426
36	Cam ve Camdan Mamul Eşya San.	0.140902	0.158660	0.017759
37	Çimento Sanayii	0.046512	0.032710	-0.013801
38	Diğer Taş ve Toprağa Dayalı San.	0.081019	0.048155	-0.032865
39	Demir ve Çelik Ana Sanayii	0.181168	0.130577	-0.050591
40	Diğer Metal Ana Sanayii	0.084537	0.054598	-0.029938
41	Metal Eşya Sanayii	0.103653	0.035277	-0.068426
42	Elektriksiz Makinalar	0.077093	0.022632	-0.054461
43	Tarımsal Makine ve Teçhizat	0.181591	0.010902	-0.170689
44	Elektrikli Makinalar	0.044665	0.055734	0.011069
45	Deniz Ulaşım Araçları	0.035814	0.122673	0.086859
46	Demiryolu Ulaşım Araçları	0.000366	0.000533	0.000167
47	Motorlu Kara Ulaşım araçları	0.050735	0.026639	-0.024095
48	Diğer Taşıma Araçları	0.000008	0.004280	0.004272
49	Diğer İmalat Sanayii	0.157735	0.048437	-0.109298

Kaynak: 1985 ve 1990 Input-Output Tablolarından yararlanılarak hesaplanmıştır.

2.3. Sektörlerin Toplam Talebi İçinde İhracatın ve Diğer Talep Unsurlarının Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi

Bu kısımda, toplam talebi oluşturan ara talep, nihai talep ve ihracat unsurlarının değerlendirilmesi yapılarak, hangi sektörlerin toplam talep değişimine ihracat bazında katkı yaptığı belirlenmeye çalışılacaktır.

2.3.1. Toplam Talep İçinde İhracat ve Diğer Talep Unsurlarının Payları

1985 ve 1990 yıllarında toplam talebin ara, yurtiçi nihai talep ve ihracata göre dağılımları Tablo: 3'de sunulmuştur. 1985'de imalat sanayii toplam talebi içinde % 39.67'si ara talep, % 50.64'ü yurt içi nihai talep ve % 9.69'u ihracattan oluşmakta iken, 1990 yılında yurtiçi nihai talebin payı % 54.3'e çıkmış, ara talebin payı % 38.77'ye, ihracatın payı da % 6.93'e düşmüştür.

1985 yılında imalat sanayii sektörlerinin toplam talepleri içinde ara talebin payı yüksek olan başlıca sektörler arasında; diğer metal ana sanayii (40), çimento sanayii (37), kauçuk ve kauçuk ürünleri (34), kimyasal gübreler imali (29), deri ve kürk ürünleri (23), demir ve çelik ana sanayii (39), kağıt ve kağıt ürünleri (27) ve petrol arıtımı (32) gelmektedir. Bu sektörlerin toplam talepleri içinde %80-93 dolayında değişen kısımları ara talepten oluşmaktadır.

Yurtiçi nihai talep ağırlıklı sektörler arasında ise başta diğer taşıma araçları (48) olmak üzere, elektriksiz makineler (42), ayakkabı sanayii (24), ağaç, mobilya ve mefruşat sanayii (26), tütün sanayii (19), mezbaha ürünleri (11) bulunmaktadır. Söz konusu sektörlerde toplam talep içinde yurtiçi nihai talebin payı % 75 ile % 94 arasındadır. İhracat ağırlıklı sektörlerin başında da % 54.7'lik pay ile elbise, giyim eşyası ve dokumadan hazır eşya (22) gelmekte, bunu % 51.6'lık pay ile sebze ve meyve işleme sanayii (12) izlemektedir.

1990 yılında ise ara talep payı en yüksek sektör %96.8 ile çimento sanayiidir (37). Ara talep ağırlıklı sektörler içinde kimyasal gübreler imali, demir ve çelik ana sanayii ve petrol arıtımının payları artarken, kauçuk ve kauçuk ürünleri, deri ve kürk ürünleri, kağıt ve kağıt ürünleri sanayinin payı azalmıştır. Yurtiçi nihai talep ağırlıklı sektörlerin başında tütün sanayii (19) gelmekte, payı % 76'dan % 97'ye çıkan bu sektörde meydana gelen artış, ihracat payındaki azalmadan kaynaklanmaktadır. Diğer yurtiçi nihai talep ağırlıklı sektörlerin payları çok önemli değişiklikler göstermemiştir. 1990 yılında toplam talep içinde ihracat payı en yüksek olan sektör % 69 ile sebze ve meyve işleme sanayiidir (12).

Bu sektörün 1985'e göre yurtiçi nihai talep payı azalırken, ara talep ve ihracat payları artış göstermiştir. Elbise, giyim eşyası ve dokumadan hazır eşya sanayinin (22) payı ise % 54.7'den % 42.4'e düşmüştür. 1990 yılında ihracat payı yüksek diğer sektörler arasında % 21.9 ile dokuma sanayii (21), % 15.9 ile cam ve camdan mamul eşya sanayii (36), % 13.7 ile deri ve kürk ürünleri (23) ve % 13'lük pay ile alkollü içkiler sanayii (17) gelmektedir.

Daha önce de belirtildiği üzere, ihracat ağırlıklı sektörlerin her iki yılda da tüketim ve ara malı üreten sektörlerden oluştuğu belirtilebilir. Diğer taraftan toplam talep içinde ihracat payı yarıdan fazla olan sektörler 1985 yılında elbise, giyim eşyası ve dokumadan hazır eşya ile sebze ve meyve işleme sanayii iken, 1990'da sebze ve meyve işleme sanayii tek sektör olarak kalmıştır. Yatırım malı üreten sektörler ise ağırlıklı olarak yurtiçi nihai tüketime cevap veren sektörler olarak görülmektedir. Bu sektörlerin ihracat payları genellikle düşüktür.

Özellikle 1985'de tarımsal makina ve teçhizat sanayii (43) ile diğer imalat sanayii (49) gibi ihracat payları nisbeten yüksek olan (sırasıyla % 18.2 ve % 15.8) yatırım malı üreten sanayilerin ihracat payları 1990'da % 1.1 ve % 4.8 düzeylerine gerilemiştir. Yatırım malı üreten sektörler içinde ihracat payı artan tek sektör deniz ulaşım araçları (45) olup, 1985'de % 3.6 olan payı 1990'da % 12.3'e çıkarmıştır.

Tablo 3: İmalat Sanayii Altsektörlerinin Toplam Talepleri İçinde Ara Talep, Yurtiçi Nihai Talep ve İhracat Payları

Sektörler	1985			1990		
	1*	2**	3***	1	2	3
11 Mezbaşa Ürünleri	18.94	75.32	6.19	28.90	64.30	6.80
12 Sebze-Meyve İşleme Sanayii	6.63	41.74	51.63	11.36	19.62	69.02
13 Bitkisel ve Hayvansal Yağlar İmalı	31.60	63.77	4.63	39.92	50.91	9.16
14 Öğütülmüş Tahıl Ürünleri İmalı	38.01	58.52	3.48	51.02	46.35	2.64
15 Şeker Üretimi	35.69	57.09	7.23	27.97	71.83	0.20
16 Diğer Besin Maddeleri	23.22	61.55	15.24	26.73	61.41	11.86
17 Alkollü İçkiler	17.71	66.43	15.86	23.94	63.10	12.95
18 Alkolsüz İçkiler	27.08	58.90	14.02	33.92	58.76	7.32
19 Tütün Sanayii	0.79	75.95	23.26	1.22	97.14	1.64
20 Çırcırlama	65.24	0.47	34.30	53.66	36.88	9.46
21 Dokuma Sanayii	33.00	40.56	26.44	42.28	35.86	21.86
22 Elbise, Giyim Eş. ve Dok. Hazır Eşya	1.96	43.37	54.67	1.60	55.99	42.41
23 Deri ve Kürk Ürünleri	82.53	6.17	11.30	65.67	20.60	13.73
24 Ayakkabı Sanayii	1.54	93.23	5.23	5.39	89.74	4.87
25 Ağaç ve Mantar Ürünleri	64.22	27.90	7.88	73.17	26.05	0.78
26 Ağaç, Mobilya ve Mefruşat Sanayii	13.14	79.68	7.18	36.32	61.23	2.45
27 Kağıt ve Kağıt Ürünleri	80.10	17.16	2.74	77.50	20.50	2.00
28 Basım, Yayım ve Ciltçilik	24.95	71.02	4.03	24.33	74.20	1.46
29 Kimyasal Gübreler İmalı	85.11	6.60	8.29	94.41	-0.35	5.94
30 İlaç Sanayii	31.04	66.68	2.28	33.45	63.01	3.54
31 Diğer Kimyasal Maddeler İmalı	55.28	38.63	5.58	56.73	37.39	5.88
32 Petrol Arıtımı	80.00	15.04	4.95	86.90	10.16	2.94
33 Diğer Petrol ve Kömür Ürünleri	75.60	23.59	0.81	88.24	11.17	0.59
34 Kauçuk ve Kauçuk Ürünleri	88.74	5.74	5.52	63.35	33.80	2.85
35 Plastik Ürünleri	49.60	47.18	3.22	55.29	41.14	3.56
36 Cam ve Camdan Mamul Eşya Sanayii	35.25	50.66	14.09	37.58	46.55	15.87
37 Çimento Sanayii	91.24	4.11	4.65	96.84	-0.11	3.27
38 Diğer Taş ve Toprağa Dayalı Sanayii	44.72	47.18	8.10	89.43	5.75	4.82
39 Demir ve Çelik Ana Sanayii	81.72	0.16	18.12	82.36	4.58	13.06
40 Diğer Metal Ana Sanayii	93.21	-1.66	8.45	78.40	16.14	5.46
41 Metal Eşya Sanayii	24.43	65.20	10.37	35.12	61.36	3.52
42 Elektriksiz Makinalar	6.60	85.70	7.71	14.21	83.52	2.26
43 Tarımsal Makine ve Teçhizat	24.52	57.32	18.16	30.44	68.47	1.09
44 Elektrikli Makinalar	25.34	70.19	4.47	37.57	56.85	5.57
45 Deniz Ulaşım Araçları	16.97	79.45	3.58	24.85	62.88	12.27
46 Demiryolu Ulaşım Araçları	37.98	61.99	0.04	30.36	69.58	0.05
47 Motorlu Kara Ulaşım Araçları	41.14	53.79	5.07	39.27	58.07	2.66
48 Diğer Taşıma Araçları	5.76	94.24	0.00	9.41	90.16	0.43
49 Diğer İmalat Sanayii	10.70	73.53	15.77	12.57	82.58	4.84

Kaynak: 1985 ve 1990 Input-Output Tablolarından yararlanılarak hesaplanmıştır.

2.3.2. Toplam Talep Değişmelerinde İhracat ve Diğer Talep Değişmelerinin Nispi Önemi

1985-1990 döneminde toplam talep değişimine ihracat ve diğer talep unsurlarının katkısına bakıldığında (Tablo: 4); ihracatın toplam talep değişmesine ağırlıklı olarak katkıda bulunduğu tek sektör % 71.6'lık oranla sebze ve meyve işleme sanayiidir (12). Bunun dışında elbise, giyim eşyası ve dokumadan hazır eşya (22) sanayiinde yurt içi nihai taleple birlikte ihracat toplam talep değişmesine nisbi olarak

* Ara Talebin Payı (%)

** Yurtiçi Nihai Talebin Payı (%)

*** İhracatın Payı (%)

önemli (% 41.4 oranında) katkıda bulunmuştur. Belirtilen bu iki sektörün dışındaki tüm sektörlerde toplam talep değişimi esas olarak ihracat dışında diğer talep unsurlarındaki (ara talep ve yurt içi nihai talepteki) değişimlerden kaynaklanmıştır. Bu arada tarımsal makina ve teçhizat (43), tütün sanayii (19) ve şeker üretiminde (15) ihracat değişimi toplam talep değişimini % 1 gibi küçük oranlarda da olsa negatif yönde etkilemiştir. İhracatın toplam talep değişiminde nispeten ağırlıklı olduğu sektörler arasında % 10'un üstündeki katkılarla; dokuma sanayii (21), cam ve camdan mamul eşya sanayii (36), deri ve kürk ürünleri (23), deniz ulaşım araçları (45), alkollü içkiler (17), demir ve çelik ana sanayii (39) ve diğer besin maddeleri (16) bulunmaktadır.

Tablo 4: İmalat Sanayii Altsektörlerinin Ara Talep, Yurtiçi Nihai Talep ve İhracat Değişimleri (1985-1990; Toplam Talep Değişimi = 100)

Sektörler	Ara Talep Değişimi	Yurt İçi Nihai Talep Değişimi	İhracat Değişimi	
11	Mezbaha Ürünleri	32.16	60.85	6.99
12	Sebze-Meyve İşleme Sanayii	12.06	16.33	71.61
13	Bitkisel ve Hayvansal Yağlar İmalı	41.28	48.82	9.90
14	Öğütülmüş Tahıl Ürünleri İmalı	52.22	45.22	2.56
15	Şeker Üretimi	27.34	73.03	-0.37
16	Diğer Besin Maddeleri	27.03	61.40	11.57
17	Alkollü İçkiler	24.51	62.80	12.69
18	Alkolsüz İçkiler	34.21	58.75	7.03
19	Tütün Sanayii	1.27	99.61	-0.89
20	Çırcırlama	52.80	39.60	7.61
21	Dokuma Sanayii	42.98	35.50	21.51
22	Elbise, Giyim Eş. ve Dok.Hazır Eşya	1.57	57.01	41.42
23	Deri ve Kürk Ürünleri	63.83	22.18	13.99
24	Ayakkabı Sanayii	5.75	89.42	4.83
25	Ağaç ve Mantar Ürünleri	73.83	25.91	0.26
26	Ağaç, Mobilya ve Mefruşat Sanayii	38.81	59.25	1.94
27	Kağıt ve Kağıt Ürünleri	77.29	20.77	1.94
28	Basım, Yayımlar ve Ciltçilik	24.28	74.48	1.24
29	Kimyasal Gübreler İmalı	96.48	-1.90	5.42
30	İlaç Sanayii	33.59	62.80	3.61
31	Diğer Kimyasal Maddeler İmalı	56.86	37.28	5.91
32	Petrol Arıtımı	88.07	9.33	2.60
33	Diğer Petrol ve Kömür Ürünleri	89.73	9.70	0.57
34	Kauçuk ve Kauçuk Ürünleri	61.59	35.75	2.66
35	Plastik Ürünleri	55.81	40.60	3.59
36	Cam ve Camdan Mamul Eşya Sanayii	37.85	46.09	16.07
37	Çimento Sanayii	97.30	-0.46	3.16
38	Diğer Taş ve Toprağa Dayalı Sanayii	93.65	1.84	4.51
39	Demir ve Çelik Ana Sanayii	82.42	5.05	12.53
40	Diğer Metal Ana Sanayii	77.63	17.06	5.31
41	Metal Eşya Sanayii	36.19	60.97	2.84
42	Elektriksiz Makinalar	14.86	83.34	1.80
43	Tarımsal Makine ve Teçhizat	31.26	70.03	-1.29
44	Elektrikli Makinalar	38.71	55.61	5.68
45	Deniz Ulaşım Araçları	25.58	61.35	13.07
46	Demiryolu Ulaşım Araçları	28.60	71.35	0.06
47	Motorlu Kara Ulaşım araçları	39.13	58.38	2.48
48	Diğer Taşıma Araçları	9.94	89.57	0.49
49	Diğer İmalat Sanayii	12.67	89.03	4.30
	TOPLAM İMALAT SANAYİİ	53.46	50.34	

Kaynak: 1985 ve 1990 Input-Output Tablolarından yararlanılarak hesaplanmıştır.

Ara talep değişmesinin toplam talepteki değişmenin % 70'inden fazlasını açıkladığı sektörler arasında; çimento sanayii (37), kimyasal gübreler imali (29), diğer taş ve toprağa dayalı sanayii (38), diğer petrol ve kömür ürünleri (33), petrol arıtımı (32), demir ve çelik ana sanayii (39), diğer metal ana sanayii (40), kağıt ve kağıt ürünleri (27) ve ağaç ve mantar ürünleri (25) sayılabilir. Yurt içi nihai talep değişmesinin toplam talep değişmesi içinde % 70'den fazla ağırlığı olan sektörler arasında ise; tütün sanayii (19), diğer taşıma araçları (48), ayakkabı sanayii (24), elektriksiz makinalar (42), diğer imalat sanayii (49), basım,yayım ve ciltçilik (28), şeker üretimi (15), demiryolu ulaşım araçları (46) ve tarımsal makina ve teçhizat (43) yer almaktadır.

Bu veriler çerçevesinde, Türk imalat sanayiinde sınırlı sayıda bir kaç altsektör dışında ihracatın toplam talep ve dolayısıyla toplam üretim açısından belirleyici bir konumda bulunmadığı ve dışa açılma yönündeki çabalara rağmen, 1980'li yılların sonunda gelinen durumun ekonomide ve sanayileşme sürecinde ihracatın sürükleyici bir öneme kavuşmadığı söylenebilecektir.

2.4. İhracatın İthalatı Karşılama Oranları

İmalat sanayii altsektörlerinde ihracatın ithalatı karşılama oranları Tablo 5'de sunulmuştur. 1985 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı birden büyük yani net ihracatçı konumunda olan sektör sayısı 21 olup, ilk sırayı şeker üretimi (15) almaktadır. Ağırlıklı net ihracatçı konumda bulunan diğer sektörler arasında ise, çırçırılama (20), sebze-meyve işleme sanayii (12), ağaç, mobilya ve mefruşat sanayii (26) ile elbise, giyim eşyası ve dokumadan hazır eşya (22) dallarının olduğu görülmektedir. Net ithalatçı durumunda bulunan 18 sektörün hepsi doğal olarak yatırım ve ara malı üreten sanayii dallarından oluşmaktadır.

1990 yılında ise imalat sanayiinde net ihracatçı konumda bulunan sektör sayısı 12'ye inmiştir. Bunlar içinde ağırlıklı paya sahip olan *tek sektör* ise sebze-meyve işleme sanayiidir (12). Şeker üretimi (15) ve çırçırılama (20) gibi iki sanayi dalı ise 1985'de ihracatın ithalatı karşılama oranı en yüksek olan sektörler konumunda iken, 1990 yılında net ithalatçı durumuna geçmişlerdir. Aynı şekilde tarıma dayalı işlenmiş ürünler arasında yer alan tütün sanayii (19) de 1985'den 1990'a net ihracatçı durumdan net ithalatçı konumuna gelmiştir. Bunların yanısıra ağaç, mobilya ve mefruşat sanayiinin (26) söz konusu yıllar içinde ihracatının ithalatını karşılama oranınının 21.3'den 1.5'e inmesi de dikkat çekicidir. İlginç olan bir diğer nokta da, 39 imalat sanayii sektörü içinde, 1985'de net ithalatçı olup da 1990 yılında net ihracatçı konuma geçen sadece bir sektörün bulunmasıdır. Bu sektör, diğer taş ve toprağa dayalı sanayii (38) dalıdır. Ayrıca net ithalatçı konumlarını sürdürmekle birlikte, ihracatın ithalatı karşılama oranları az da olsa yükselen sektörler arasında; bitkisel ve hayvansal yağlar imali (13), elektrikli makineler (44), ilaç sanayii (30) ve diğer kimyasal maddeler imali (31) sayılabilir.

Sonuç olarak, tarıma dayalı işlenmiş ürünler ve dokuma-giyim sanayii dalları dış ticaretinde ortaya çıkan bu olumsuz değişimin oldukça düşündürücü olduğu belirtilebilir.

Tablo 5: İmalat Sanayii Altsektörlerinde İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (1985-1990)

Sektörler	1985	1990	
11	Mezbaha Ürünleri	1.0405	0.5454
12	Sebze-Meyve İşleme Sanayii	26.4209	71.3031
13	Bitkisel ve Hayvansal Yağlar İmalı	0.3035	0.6054
14	Öğütülmüş Tahıl Ürünleri İmalı	1.1933	0.9932
15	Şeker Üretimi	101.9280	0.0100
16	Diğer Besin Maddeleri	5.2322	3.4723
17	Alkollü İçkiler	5.6021	2.8537
18	Alkolsüz İçkiler	3.9075	3.2478
19	Tütün Sanayii	5.0109	0.1231
20	Çırcırlama	67.1298	0.8721
21	Dokuma Sanayii	3.9780	3.4079
22	Elbise, Giyim Eşyası ve Dokumadan Hazır Eşya	17.8571	8.3524
23	Deri ve Kürk Ürünleri	2.0102	0.8253
24	Ayakkabı Sanayii	2.1303	2.1489
25	Ağaç ve Mantar Ürünleri	6.2703	0.5449
26	Ağaç, Mobilya ve Mefruşat Sanayii	21.3178	1.5372
27	Kağıt ve Kağıt Ürünleri	0.2451	0.1574
28	Basım, Yayımlar ve Ciltçilik	0.7198	0.4463
29	Kimyasal Gübreler İmalı	0.4371	0.2498
30	İlaç Sanayii	0.1731	0.1896
31	Diğer Kimyasal Maddeler İmalı	0.1431	0.1840
32	Petrol Arıtımı	0.8865	0.4569
33	Diğer Petrol ve Kömür Ürünleri	0.1249	0.0703
34	Kauçuk ve Kauçuk Ürünleri	1.2800	0.7781
35	Plastik Ürünleri	1.0780	1.0228
36	Cam ve Camdan Mamul Eşya Sanayii	5.6172	4.8761
37	Çimento Sanayii	7.7391	1.3334
38	Diğer Taş ve Toprağa Dayalı Sanayii	0.9405	1.1786
39	Demir ve Çelik Ana Sanayii	0.6846	0.6070
40	Diğer Metal Ana Sanayii	0.3699	0.1050
41	Metal Eşya Sanayii	1.2949	0.3773
42	Elektriksiz Makinalar	0.1428	0.0444
43	Tarımsal Makine ve Teçhizat	1.0840	0.1918
44	Elektrikli Makinalar	0.1577	0.1912
45	Deniz Ulaşım Araçları	0.0665	0.2557
46	Demiryolu Ulaşım Araçları	0.0012	0.0032
47	Motorlu Kara Ulaşım araçları	0.2170	0.1274
48	Diğer Taşıma Araçları	0.0000	0.0049
49	Diğer İmalat Sanayii	0.3672	0.1854

Kaynak: 1985 ve 1990 Input-Output Tablolarından yararlanılarak hesaplanmıştır.

SONUÇ

Türkiye, Cumhuriyetin ilk yıllarından beri sanayileşme çabalarını sürdürmektedir. Kalkınma veya sanayileşme olgusu, ekonominin bütünü açısından sanayi sektörünü ön plana çıkaran bir yapı değişikliğini de içerdiğinden, sanayileşme yönünde izlenen stratejilerle, aynı zamanda ekonomide yeniden yapılanmanın gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. 1980 öncesi dönemde ithal yasakları, yüksek gümrük tarifeleri ve kota kısıtlamaları ile yurtiçi sanayiye ithalat karşısında korumayı hedefleyen ithal ikameci sanayileşme stratejisi izleyen Türkiye, 1980'li yıllarda daha esnek bir döviz kuru, ithalatın liberizasyonu ve koruma oranlarının azaltılması şeklinde politikalar uygulamış; ihracat önceleri nakdi sübvansiyonlarla, daha sonra da üretim ve yatırım aşamalarındaki teşviklerle ve kredi, garanti ve sigorta gibi daha

dolaylı araçlarla desteklenmeye çalışılmıştır. Her iki stratejinin de benimsediği ana amaçlar ise; sanayileşme, hızlı büyüme, yüksek bir istihdam düzeyi sağlamak, ödemeler dengesi açıklarını azaltmak ve kontrol altına almak olarak özetlenebilir.

İhracata yönelik sanayileşme politikalarının uygulandığı 1980 sonrası dönemde ve özellikle ihracat teşviklerinin de ağırlık taşıdığı dönemin ilk yarısında, hem toplam ihracatta hem de toplam ihracat içinde sanayi sektörü ihracatının payında hızlı artışlar gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte, imalat sanayii altsektörlerinde ihracatın belli başlı birkaç sektörde yoğunlaştığı ve 1980'li yılların sonlarına doğru da, Türkiye'de gerek genel olarak gerekse imalat sanayii ihracatı açısından bir tıkanma sürecine girildiği dikkati çekmektedir. Bunda, parasal ihracat teşviklerinin giderek aşağı çekilmesinin ve TL.'nin tekrar aşırı değerlenmeye başlamasına yol açan politikaların etkisi olduğu söylenebilir. 1980'li yılların özellikle ilk yarısında gerçekleşen hızlı ihracat artışları, döviz kuru ve teşvik politikalarının da etkisiyle mevcut kapasitelerin daha fazla kullanımıyla sağlanmış; buna karşılık, ihracata yönelik üretim ve yatırımları teşvik edip yeni kapasiteler oluşturulmasını mümkün kılan politikalarla desteklenmediği için, 1980'li yılların sonlarına doğru ihracat bir duraklama sürecine girmiştir.

Ele alınan dönemler itibariyle, ihracatta ağırlığı olan imalat sanayii sektörleri arasında dokuma, elbise, giyim eşyası ve dokumadan hazır eşya ve demir ve çelik ana sanayiinin bulunduğu görülmektedir. Dokuma sanayiinin 1985'de % 8.6 olan payı 1990'da % 11.3'e, elbise, giyim eşyası ve dokumadan hazır eşya sanayiinin payı % 7.9'dan % 9.2'ye çıkarken, demir ve çelik ana sanayiinin payı % 6.1'den % 5.3'e gerilemiştir. Her iki yılda da ihracatın yoğunlaştığı bu üç sektörün ekonominin toplam ihracatı içindeki payları 1985'de % 22.5'den 1990 yılında yaklaşık % 25.9'a yükselmiştir. Öte yandan bu üç sektör içinde sadece demir ve çelik ana sanayiinin ilk sıralarda bulunan öncü sektörler arasında yer aldığı, ayrıca ithalatta geriye bağlantı katsayısının da oldukça yüksek olduğu vurgulanmalıdır.

Çalışmada elde edilen bulgulara göre 1985-1990 döneminde, imalat sanayii alt sektörleri toplam taleplerinde ihracat ürün miktarlarının genellikle azaldığı ifade edilebilir. 1985'de ihracat payı %15'in üstünde olan sektör sayısı on iken, bu sayı 1990'da dörde düşmüştür. Ayrıca ihracat ağırlıklı sektörlerin hepsinin, sebze ve meyve işleme sanayii hariç, ihracat paylarında azalma söz konusudur. Bu sonuç, Türk imalat sanayii sektörleri ihracatında geleneksel ürünler ihracatının ağırlıklı paya sahip olduğunu göstermesinin yanısıra, Türkiye'de 1985-1990 döneminde ihracatta ortaya çıkan tıkanmanın bir başka kanıtını oluşturmaktadır.

İncelenen dönemde toplam talep değişimine ihracat, ara talep ve yurtiçi nihai talep katkısına bakıldığında, ihracatın toplam talep değişmesine ağırlıklı olarak katkıda bulunduğu tek sektörün %71.6'lık oranla sebze ve meyve işleme sanayii olduğu görülmektedir. Bunun dışında elbise, giyim eşyası ve dokumadan hazır eşya sanayiinde yurtiçi nihai taleple birlikte ihracat, toplam talep değişmesine nispi olarak önemli katkıda bulunmuştur. Geriye kalan tüm sektörlerde toplam talep değişmesi esas olarak ihracat dışında diğer talep unsurlarındaki değişimlerden kaynaklanmıştır. Bu durum, Türk imalat sanayiinde sınırlı sayıda birkaç altsektör dışında ihracatın toplam talep ve dolayısıyla toplam üretim açısından belirleyici bir konuma bulunmadığına ve dışa açılma yönündeki çabalara rağmen, 1980'li yılların sonlarında gelinecek durumun ekonomide ve sanayileşme sürecinde ihracatın sürükleyici bir öneme kavuşmadığına işaret etmektedir.

Türkiye'de, çalışmamızda kapsanan 1990 yılı sonrasında da liberalleşme sürecinin devam ettiği ve bu arada 1996 yılı başından itibaren sanayi ürünlerinde Avrupa Birliği ile gümrük birliğinin gerçekleştirildiği dikkate alındığında, Türk imalat sanayii sektörlerinin korumasız ortamda diğer ülke sanayileriyle rekabet edebilir hale gelmelerinin sağlanması açısından; hammadde ve enerji maliyetlerinin düşürülmesi, ucuz kredi temini, işletme yönetiminde etkinliğin artırılması ve idari-teknik eleman eğitime ağırlık verilerek işgücü verimliliğinin artırılmasının büyük önem taşıdığını belirtmek gerekir. Öte yandan mevcut kapasiteleri genişletici, modernleşme ve teknolojik gelişmeyi hızlandırıcı yeni yatırımlara duyulan ihtiyaç da açıktır. Bu amaçla araştırma-geliştirme faaliyetleri ve yeni teknolojiler getiren yabancı sermaye yatırımları teşvik edilmelidir.

KAYNAKÇA

1. DİE, **Türkiye 1985 Input-Output Projesi Sonuç Tabloları**, Ankara, 1989.
2. DİE, **Türkiye Ekonomisinin Input-Output Yapısı-1990**, Ankara 1994 .
3. TOGAN, S., **1980'li Yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaretin Liberizasyonu**, Türk Eximbank Yayını, Ankara 1993.